

ZWALCZANIE PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W POLSCE. WYZWANIA DLA POLICJI

1. PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA

Pojęcie przestępczości zorganizowanej po raz pierwszy użyte zostało przez członków Chicago Crime Commission w 1919 roku. Terminem tym została określona „społeczna klasa przestępcza”, składająca się z zawodowych przestępców¹. Od tego momentu rozpoczęła się publiczna dyskusja między ekspertami zajmującymi się kryminologią oraz prawem karnym nad stworzeniem uniwersalnej definicji przestępczości zorganizowanej, która zakończona została dopiero 15 listopada 2000 roku, kiedy to Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Artykuł 2 Konwencji definiuje zorganizowaną grupę przestępczą jako „posiadającą strukturę grupę składającą się z trzech lub więcej osób, istniejącą przez pewien czas oraz działającą w porozumieniu w celu popełnienia jednego lub więcej poważnych przestępstw określonych na podstawie niniejszej konwencji, dla uzyskania, w sposób bezpośredni lub pośredni, korzyści finansowych lub innej korzyści materialnej”².

Przytoczona wyżej definicja przestępczości zorganizowanej nie stała się jednak powszechnie obowiązującą. W poszczególnych państwach przyjmuje się bardziej rozbudowane, często wskazujące na dodatkowe cechy, definicje przestępczości zorganizowanej. Jest to efektem po pierwsze ogromnej dynamiki rozwoju tego rodzaju przestępczości, po drugie pojawiania się coraz to nowych sfer aktywności przestępczej oraz po trzecie znacznego umiędzynarodowienia przestępczości zorganizowanej. Wszystko to razem powoduje konieczność ciągłej modyfikacji definicji przestępczości zorganizowanej oraz jej prawnego określenia. Jest to niezbędne dla skutecznego zwalczania zorganizowanych grup przestępczych na całym świecie.

Wprawdzie w nauce i w rozwiązaniach prawnych nie przyjęto jednoznacznej, powszechnie obowiązującej definicji przestępczości zorganizowanej, to

¹ F. Bajak, M. Firlit, J. Fraszczyk, M. Konarska, A. Kuziemska, P. Nejman, S. Surin, *Początki przestępczości zorganizowanej w wybranych krajach* (materiał powielony).

² *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 roku, Dz. U. 2005, Nr 18, poz. 158.

można za zasadne uznać stanowisko polegające na wskazaniu szczególnych cech analizowanej kategorii przestępczej działalności. W literaturze przedmiotu pojawiają się mniej czy bardziej rozbudowane próby dokonania takiej uniwersalizacji cech zorganizowanych grup przestępczych. Do najczęściej wymienianych kryteriów należą:

- zaspokajanie zapotrzebowania części społeczeństwa na nielegalne, zabronione prawnie usługi;
- preferowanie działalności przestępczej, która przy minimalizacji ryzyka wykrycia i poniesienia kary, zapewnia szybki i łatwy zysk przy najmniejszym nakładzie pracy i kosztów;
- stanowi rdzeń przestępczości, wokół którego powstają inne jej rodzaje; przestępczość zorganizowaną otacza przestępczość towarzysząca, będąca zarówno efektem działania grup zorganizowanych, jak i pozostająca na ich usługach;
- grupa kryminalna powstaje w celu świadczenia nielegalnych usług, produkcji, transportu i dystrybucji nielegalnych towarów; stanowi ona solidarną wspólnotę interesów o wzajemnej zależności, współdziałającą dla wspólnego zysku i pomocy;
- strategiczne i taktyczne planowanie, racjonalne działanie i wyraźny, hierarchiczny podział ról; każdy członek grupy specjalizuje się w określonych działaniach w zakresie planowania i wykonywania zadań;
- przestrzeganie swoistych norm subkultury, specyficznego „kodeksu honorowego”, którego najważniejszą zasadą jest bezwarunkowa lojalność i posłuszeństwo;
- stosowanie przemocy traktowane jest jako ostateczny środek zapewnienia przestrzegania norm wewnętrznych grupy; stosowanie przemocy oraz zagrożenie jej użyciem są środkami kontroli i zabezpieczenia zarówno wobec członków grupy naruszających swe obowiązki lub dyscyplinę, jak i wobec osób zewnętrznych, dla ochrony grupy i umacniania jej władzy;
- dążenie do zbudowania wzajemnie powiązanych działań legalnych i nielegalnych, aby stworzyć równoległą możliwość działania także na legalnym rynku i w ten sposób móc maskować nielegalne interesy i wykorzystywać gospodarczą „szarą strefę”;
- tworzenie swoistego bufora ochronnego wokół grupy poprzez pozyskiwanie doradców oraz „protektorów” w organach państwowych (policja, prokuratura, sądy), polityce i gospodarce;
- międzynarodowy charakter przestępczości zorganizowanej oraz duża ruchliwość ponadregionalna³.

Wypracowanie jednej uniwersalnej definicji przestępczości zorganizowanej wydaje się niemożliwe. Przyczyny tkwią nie tylko w indywidualnym, specyficznym podejściu do tego typu przestępczości w poszczególnych państwach, ale dodatkową trudność sprawia ogromna dynamika rozwoju tego rodzaju

³ Por.: H. J. Schneider, *Przestępczość zorganizowana z międzynarodowego kryminologicznego punktu widzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 10, s. 9 i n.

grup przestępczych. Towarzyszy temu ciągły proces poszerzania zakresu ich działania. Zorganizowane grupy przestępcze wkraczają w sfery dotąd im obce. Aktywizują się wszędzie tam, gdzie pojawiają się możliwości zarobienia dużych pieniędzy w szybkim czasie. Nie ma sfer tabu. Tam, gdzie pojawia się możliwość dużego zysku, prędzej czy później, pojawi się zorganizowana przestępczość.

Również w polskim Kodeksie karnym z 1997 roku⁴ nie zamieszczono definicji przestępczości zorganizowanej ani zorganizowanej grupy przestępczej. Można przypuszczać, iż jest to wynikiem obawy przed szybkim zdewaluowaniem się prawnej definicji tych kategorii, bowiem zjawisko przestępczości zorganizowanej jest bardzo dynamiczne i wraz z rozwojem współczesnego świata i nowych technologii pojawiają się wciąż nowe możliwości działania. Kodeks przewiduje natomiast sankcje za samo członkostwo w zorganizowanej grupie przestępczej.

2. GENEZA PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W POLSCE

Istnienie przestępczości zorganizowanej w Polsce nie jest zjawiskiem nowym. Nowy jest tylko fakt, iż została oficjalnie uznana za zjawisko niebezpieczne⁵. Zorganizowane grupy przestępcze istniały już w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jednak głównym aspektem, na jaki zwracały uwagę ówczesne organy ścigania, była tzw. przestępczość zawodowa. Polegała ona na aferowym zagarnięciu mienia społecznego i spekulacji reglamentowanymi towarami⁶. Jednak wszelkie działania grup przestępczych były skrzętnie ukrywane. Głównym powodem była chęć ukazania wyższości systemu socjalistycznego nad kapitalistycznym, w którym przestępczość zorganizowana była niejako zjawiskiem naturalnym.

Pierwsze znaczące działania zorganizowanych grup przestępczych miały miejsce już w latach siedemdziesiątych XX w. Jednak ówczesne władze PRL nie dopuszczały możliwości przedostania się do opinii publicznej jakichkolwiek informacji o istnieniu zjawiska przestępczości zorganizowanej, skupiając swe działania jedynie na zwalczaniu działalności tzw. malwersantów gospodarczych⁷.

Afery gospodarcze, godzące w interesy państwa oraz jego bezpieczeństwo, wykryte zostały po raz pierwszy przez organy ścigania już w latach sześćdziesiątych. W wyniku działań ówczesnej milicji ujawnionych zostało kilka afer, których macki sięgały wysokich szczebli aparatu państwowego. Jedną z nich

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553.

⁵ K. Laskowska, *Prawnokarne środki zwalczania przestępczości zorganizowanej w świetle projektu kodeksu karnego*, „Przegląd Policyjny” 1996, nr 1, s. 5.

⁶ E. Gabara, *Stanowisko Polski w zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, Toruń 2005, s. 10.

⁷ E. Ornacka, P. Pytlakowski, *Alfabet mafii*, Warszawa 2004, s. 14.

była tzw. afera mięsna, która miała miejsce między innymi w Szczecinie i Warszawie. W połowie lat sześćdziesiątych milicja prowadziła w całym kraju czterdzieści trzy śledztwa związane z kradzieżą mięsa. Oszustwa polegały głównie na fałszowaniu faktur i tworzeniu fikcyjnych strat. Powstałe w ten sposób nadwyżki sprzedawano na wolnym rynku, osiągając krociowe zyski.

Inną, znaną i nagłośnioną przez media sprawą, była afera z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, w której przeprowadzone śledztwo otrzymało kryptonim „Zalew”. W aferę tę zamieszani byli funkcjonariusze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którzy podczas wykonywania czynności służbowych zajmowali się przemytem złota oraz innych kosztowności, a także waluty.

Kolejna znana afera otrzymała kryptonim „Żelazo”. Przystępstwo polegało na zleceniu na początku lat sześćdziesiątych przez wysokiej rangi funkcjonariuszy MSW kradzieży złota i kamieni szlachetnych. Rabunków dokonywano w krajach Europy Zachodniej. W wyniku przeprowadzonego dopiero w latach osiemdziesiątych dochodzenia wyszło na jaw, iż całym przedsięwzięciem kierował były szef resortu spraw wewnętrznych Mirosław Milewski. Ze względu na przedawnienie sprawa nie doczekała się finału sądowego.

3. DYNAMIKA ROZWOJU PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W POLSCE

Problem przestępczości zorganizowanej w Polsce pojawił się z całą mocą wraz z początkiem transformacji ustrojowej. Stworzyła ona bardzo podatny grunt dla rozwoju polskiej przestępczości zorganizowanej. Ale to nie zmiana ustrojowa, ale towarzyszące jej procesy i zjawiska znacznie zwiększyły skalę popełnianych przestępstw. Powodów takiego stanu rzeczy można wskazać kilka. Po okresie PRL odziedziczyliśmy, już wtedy funkcjonujące, organizacje przestępcze. Ich istnienie, z powodów doktrynalno-politycznych, skrzętnie ukrywano. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi grup przestępczych był brak regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania tego typu związków. W organach ścigania, odziedziczonych po poprzednim systemie, rozpoczęto przeprowadzanie weryfikacji, która spowodowała usunięcie z policji wielu funkcjonariuszy. Działania te doprowadziły do znacznego osłabienia kadr. Pozbyto się wielu specjalistów zajmujących się przestępczością zorganizowaną w PRL.

Bardzo sprzyjające warunki dla rozwoju grup przestępczych i poszerzenia zasięgu ich działania stworzyło otwarcie granic. Ułatwiło to nie tylko działanie na terytorium innych państw, ale sprzyjało również nawiązywaniu kontaktów i współpracy z przestępczymi grupami w innych krajach.

Istotnym powodem wzrostu zorganizowanej przestępczości stał się ogromny wzrost bezrobocia. Wielu młodych ludzi pozostawało bez możliwości podjęcia pracy, a działalność w zorganizowanych grupach przestępczych dawała możliwość szybkiego wzbogacenia się. Do głównych czynników wzrostu przestępczości, poza wymienionymi wyżej, zaliczyć należy przede wszystkim szybkie bogacenie się jednych grup społecznych, przy jednoczesnym ubożeniu

innych, co prowadziło do gwałtownego rozwarstwienia społecznego. Nastąpił wyraźny spadek efektywności pracy Policji. O jego przyczynach już wspomniano. Pojawił się łatwy dostęp do broni, co spowodowało brutalizację przestępczości. Procesom tym towarzyszyło wyraźne osłabienie kontroli społecznej.

W przypadku statystyki przestępstw dokonywanych przez zorganizowane grupy przestępcze ich liczba nigdy w pełni nie odzwierciedla rzeczywistości. Jest to spowodowane dwoma przyczynami. Po pierwsze występuje kłopot z oszacowaniem liczby faktycznie popełnionych przestępstw. Niektórych z nich nigdy nie udaje się wykryć. W wielu przypadkach fakt popełnienia przestępstwa w ogóle nie zostaje zgłoszony. Po drugie, nie ma możliwości wyraźnego oddzielenia przestępstw popełnianych przez zorganizowane grupy przestępcze od tych, których sprawcami są osoby indywidualne.

Największy wzrost przestępczości nastąpił pomiędzy 1989 a 1990 rokiem. Wyniósł on ponad 60%, z czego liczba włamań zwiększyła się o 100%, rozbojów o prawie 80%, kradzieży o 50%, liczba zabójstw wzrosła o ponad 30%⁸. Tendencja wzrostowa popełnionych przestępstw utrzymała się aż do 2000 roku. Wyjątek stanowi jedynie rok 1996, kiedy nastąpił spadek przestępczości w Polsce. Należy jednak sądzić, iż było to w mniejszym stopniu skutkiem ograniczenia działań przestępczych, a bardziej zmianą kwalifikacji niektórych przestępstw o mniejszej szkodliwości, które zostały uznane za wykroczenia. Tak bowiem stanowiła ustawa z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym⁹.

Sukcesami Policji natomiast spowodowany był spadek przestępczości w latach 2001–2002. Jak wynika z oficjalnych statystyk policyjnych od roku 1999 co roku rośnie liczba zorganizowanych grup przestępczych. Pomimo sukcesów, jakie w latach 1999–2001 osiągnęła Policja rozbijając najgroźniejsze grupy przestępcze, m.in. „Pruszków” i „Wołomin”, na ich miejsce powstały nowe, szybko zapełniając powstałą lukę. Nowe grupy wprawdzie nie są tak silnie skonsolidowane jak te z dłuższym stażem, ale działają w sposób jeszcze bardziej bezwzględny i brutalny. Grupy są mniej liczne i coraz bardziej wyspecjalizowane. Funkcjonują w swoich określonych rewirach. Zamiast kilku dużych zorganizowanych grup przestępczych mamy obecnie bardzo dużo mniejszych. Kierownictwo w nich przejęli ludzie młodzi, brutalni, bardziej bezwzględni, pozbawieni skrupułów, nie wahający się przed popełnieniem każdej zbrodni. Nie przestrzegają żadnych zasad i kierują się wyłącznie chęcią szybkiego wzbogacenia się.

Od 2001 roku, jak wskazują statystyki policyjne, maleje liczba wymuszeń rozbójniczych oraz rozbojów. Te informacje mogą być jednak zbyt optymistyczne. Grupy przestępcze stosują coraz bardziej brutalne metody, by osiągnąć swoje cele. W efekcie zastraszone ofiary nie powiadamiają Policji o zaistniałej sytuacji. Stąd liczba faktycznie popełnianych przestępstw tego typu może być dużo większa niż wskazują statystyki policyjne.

⁸ E. Gabara, *Stanowisko Polski...*, op. cit., s. 106.

⁹ Dz. U. 1995, Nr 95, poz. 475.

Do szczególnie niebezpiecznych przestępstw należą zabójstwa na zlecenie. Według statystyk policyjnych jest ich od kilkunastu do kilkudziesięciu w ciągu roku. Ich prawdziwa liczba jest trudna do oszacowania. W przypadku zorganizowanych grup przestępczych zabójstwa dokonywane są przez zawodowców, którzy potrafią skutecznie pozbyć się ciała i wszelkich dowodów zbrodni.

Pomimo gwałtownego wzrostu zabójstw na zlecenie w latach 2001–2002, Policja ma powody do satysfakcji. Wykrywalność wynosiła 100% w 2001 roku i 94,6% rok później.

Najczęściej popełnianym przestępstwem przez zorganizowane grupy jest przemyt i handel narkotykami. Wykrywalność tego typu przestępstw systematycznie wzrasta. Szczególnie dotyczy to prób przemytu bądź tranzytu narkotyków. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że położenie geograficzne Polski sprzyja wzrostowi tego procederu. Według opinii Międzynarodowej Rady Kontroli Środków Odurzających Polska jest jednym z głównych krajów tranzytowych dla narkobiznesu całego świata. W latach 1992–1995 ujawniono, że przez granice Polski usiłowano przemyścić ponad 70 ton narkotyków. Szacuje się jednak, iż w przypadku rynku narkotykowego prawdziwe liczby są nawet o 80–90% wyższe, gdyż statystyki policyjne ukazują jedynie te dane, kiedy przemyt został udaremniony¹⁰.

W ostatnich latach w zastraszającym tempie wzrasta liczba grup przestępczych. Obok zmian ilościowych następują także jakościowe. Pojawiają się obecnie przestępstwa wcześniej nieznanne lub występujące tylko marginalnie. Najwięcej przybyło przestępstw mieszczących się w kategorii rozbojów z użyciem broni, zorganizowanych kradzieży samochodów, a także kradzieży z włamaniem. Dynamicznie wzrasta liczba przestępstw porachunkowych, porwań dla okupu, a także zabójstw na zlecenie. Te ostatnie bardzo często związane są z rywalizacją pomiędzy poszczególnymi grupami przestępczymi. Ponieważ liczba zorganizowanych grup przestępczych wciąż rośnie to na sile przybiera rywalizacja między nimi. Zabieganie o wyłączną możliwość czerpania zysków z przestępczych procederów na danym terenie popycha gangi do brutalnej walki o wpływy i terytorium. Wiąże się to ze wzrostem prestiżu samej grupy, jak również z możliwością zwielokrotnienia własnych zysków.

Kolejną sferą przestępczej działalności zorganizowanych grup przestępczych jest fałszowanie pieniędzy, papierów wartościowych oraz dokumentów. W ostatnich latach zanotowano wzrost fałszerstw dokumentów, dowodów tożsamości, świadectw szkolnych, dyplomów wyższych uczelni. Fałszerzom sprzyjają warunki ekonomiczne, wzmożony ruch turystyczny i handlowy oraz łatwiejszy dostęp do wysokiej jakości sprzętu poligraficznego.

Najpoważniejsze problemy, przed którymi stanęły nasze organa ścigania, były związane z członkostwem Polski w Unii Europejskiej. W związku z przystąpieniem do jednolitego rynku wewnętrznego i zagwarantowaniem swobodnego przepływu osób pojawiła się obawa przed wzrostem przestępczości,

¹⁰ E. Gabara, *Stanowisko Polski...*, op. cit., s. 176.

a także możliwość nielegalnego przekraczania granicy zewnętrznej Unii. W tym ostatnim procederze zorganizowane grupy przestępcze mogą upatrywać możliwości rozszerzenia swych działań i organizować nielegalny przerzut osób przez granicę. Bardzo ważnym elementem w tym zakresie jest nawiązanie ściślejszej współpracy przez policję i sądy państw zjednoczonej Europy w celu zapobieżenia rozprzestrzenianiu się przestępczości zorganizowanej i lepszej koordynacji wspólnych działań¹¹. Jednym z zagrożeń jest możliwość przeniesienia bądź rozszerzenia działalności zorganizowanych grup przestępczych w innych państwach. Pierwszy raz zjawisko takie miało miejsce na początku lat 90., kiedy to Polacy masowo wyjeżdżali do Niemiec na tzw. „jumę”.

Całkiem nowym przestępstwem, z jakim możemy się spotkać, jest możliwość wyłudzenia dopłat do produkcji rolnej oraz projektów realizowanych z funduszy unijnych. Już kilka miesięcy po wstąpieniu Polski do struktur europejskich Policja prowadziła sprawy związane z fałszowaniem dokumentacji w celu wyłudzenia unijnych pieniędzy.

Kolejną perspektywą, którą otwiera Unia Europejska, jest możliwość zakupu ziemi i nieruchomości przez cudzoziemców. Jest to wprost idealny sposób dla grup przestępczych prania brudnych pieniędzy.

Na szczęście, wbrew powszechnym obawom o wzrost przestępczości po naszym wejściu do struktur europejskich, nie sprawdziły się one. Główne zmiany, jakie zostały zauważone przez Policję, związane były z przestępczością gospodarczą.

4. PODSTAWY PRAWNE ZWALCZANIA PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ

Przepisy prawne odnoszące się do penalizacji przestępczości zorganizowanej zawarte zostały po raz pierwszy w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks karny z 1932 roku¹². Znalazły się tam zapisy przewidujące karę więzienia dla osób biorących udział w związku mającym na celu przestępstwo oraz w związku o charakterze zbrojnym. Podwyższenie kary następowało w stosunku do osób, które takie związki zakładały. Podobne zapisy znalazły się także w Kodeksie karnym z roku 1969¹³. Penalizacji podlegał także sam udział w związku przestępczym oraz kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą.

Praktyka dowiodła, iż tradycyjne metody ścigania przestępstw nie nadążały za zmieniającą się dynamicznie sytuacją. Przestępcy stosowali coraz

¹¹ A. Rapacki, *Przestępczość w Polsce po wstąpieniu do Unii Europejskiej (stan rzeczywisty, prognozy, kierunki przeciwdziałania)*, w: *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm. W ujęciu praktycznym*, red. E. Pływaczewski, Zakamycze 2005, s. 534.

¹² *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 roku – Kodeks karny*, Dz. U. 1932, Nr 60, poz. 571.

¹³ *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku Kodeks karny*, Dz. U. 1969, Nr 13, poz. 94.

nowocześniejsze metody dokonywania przestępstw, dysponowali coraz lepszymi środkami, ich czyny stawały się coraz bardziej brutalne, działali w sposób bezwzględny. Pojawiły się nowe rodzaje przestępstw związane z rozwojem techniki i gospodarki. Nowa sytuacja wymagała nowelizacji prawa karnego. Celem tych zmian miało być wprowadzenie takich przepisów, które pozwalały na bardziej skuteczne zwalczanie przestępczości zorganizowanej. Dotychczasowe prawo karne skupiało się na ściganiu i karaniu pojedynczych czynów, a tym samym odpowiedzialność karna oparta była na winie indywidualnej.

Pierwsza wzmianka na temat przestępczości zorganizowanej znalazła się w ustawie z dnia 12 października 1994 roku o ochronie obrotu gospodarczego¹⁴, a miała ona związek z procederem „prania brudnych pieniędzy”. Zgodnie z nowymi przepisami, karze podlegał obrót środkami pochodzącymi z przestępczości zorganizowanej powiązanej z obrotem środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszowaniem pieniędzy lub papierów wartościowych, wymuszaniem okupu lub handlem bronią. Karze podlegała także osoba, która przyjmowała pieniądze lub wartości dewizowe, mając przy tym świadomość, iż pochodzą one z przestępczości zorganizowanej.

W ustawie tej wymienione zostały enumeratywnie tylko niektóre formy działalności podejmowanej przez zorganizowane grupy przestępcze. Jednak nie jest to katalog zamknięty. Grupy przestępcze podejmują bowiem coraz to nowe działania i poszukują sfer aktywności, które pozwolą na zwielokrotnienie zysków.

Pierwszy instrument prawny, który miał stać się skutecznym narzędziem walki z przestępczością zorganizowaną, wprowadzony został do Kodeksu karnego dopiero w 1995 roku w wyniku tzw. noweli lipcowej. Chodziło o instytucję świadka *incognito*. Dyskusja nad jego wprowadzeniem rozpoczęła się już rok wcześniej. Głównymi argumentami zwolenników jej wprowadzenia do procesu karnego było zapewnienie sądowi możliwości wszechstronnej oceny zeznań takiego świadka oraz zapewnienie oskarżonemu i jego obrońcy realizacji prawa do obrony przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa świadkowi¹⁵.

Anonimowością miał być objęty każdy świadek, który podjął współpracę z wymiarem sprawiedliwości, a którego życie, zdrowie, wolność czy mienie, przez fakt składania zeznań, stało się zagrożone. W takiej sytuacji sąd lub prokuratura mieli prawo wydać postanowienie o utajnieniu wszelkich danych mogących doprowadzić do rozpoznania świadka. Początkowo oskarżony i jego obrońca nie tylko nie mieli kontaktu z takim świadkiem, ale nie mieli nawet możliwości bezpośredniego zadawania mu pytań. Mogli to uczynić jedynie za pośrednictwem sędziego lub prokuratora. Dodatkowym zabezpieczeniem przed ujawnieniem tożsamości świadka była możliwość ujawnienia protokołów jego zeznań tylko w takim zakresie, w jakim oskarżony i jego obrońca nie mogli wywnioskować, kim jest osoba składająca zeznania. Zapisy te mu-

¹⁴ Ustawa z dnia 12 października 1994 roku o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego, Dz. U. 1994, Nr 126, poz. 615.

¹⁵ P. Wiliński, Świadek *incognito* w polskim procesie karnym, Zakamycze 2003, s. 53.

siały budzić poważne zastrzeżenia. Udostępnianie oskarżonemu i jego obrońcy tylko wybranych fragmentów zeznań można potraktować jako ograniczanie prawa do obrony.

Wraz z wejściem w życie nowego Kodeksu karnego w roku 1997 przepisy te uległy zmianie i obecnie oskarżony i jego obrońca mogą brać bezpośredni udział w przesłuchaniu świadka, a w protokole utajnione pozostają wyłącznie dane osobowe świadka. W przypadku, gdy ujawnienie treści protokołu mogłoby doprowadzić do ujawnienia tożsamości świadka, sąd nie decyduje się na dopuszczenie takiego dowodu.

Pomimo wprowadzenia możliwości objęcia świadka anonimowością, instrument ten okazał się mało skuteczny w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. Środki bezpieczeństwa okazały się niewystarczające, a zastraszeni lub skorumpowani sędziowie i prokuratorzy niekiedy udostępniali gangsterom informacje na temat zeznających przeciw nim świadków. Przepisy dotyczące świadka *incognito* nadal znajdują się w Kodeksie karnym, jednak wykorzystywane są wyłącznie w przypadku przestępstw o mniejszym ciężarze gatunkowym.

W Kodeksie z 1969 roku przewidziana była kara pozbawienia wolności tylko w stosunku do członków związku lub grupy, których celem były przestępstwa zagrożone karą więzienia powyżej jednego roku. W obowiązującym dziś Kodeksie takie zastrzeżenie nie istnieje. Odpowiedzialności podlegają wszyscy, którzy są członkami zorganizowanych grup przestępczych, bez względu na ich rolę w grupie i udział w popełnianiu przestępstw. Utrzymano dotychczasowe, maksymalne wymiary kary dla członków organizacji przestępczych. Za sam udział w zorganizowanej grupie przestępczej grozi do 5 lat pozbawienia wolności. Jeżeli grupa ma charakter zbrojny, to kara może wynieść nawet 8 lat. Osoby, które zakładają lub kierują zorganizowaną grupą przestępczą mogą być skazane na 10 lat pozbawienia wolności.

Zarówno Kodeks z 1969 roku, jak i obecny przewidują możliwość odstąpienia od wymierzenia kary wobec sprawcy, który wystąpił ze zorganizowanej grupy lub związku. Musiał on jednak spełniać dodatkowe warunki. W myśl Kodeksu z 1969 roku powinien ujawnić organom ścigania wszystkie znane mu fakty dotyczące związku lub grupy, umożliwiając tym samym zapobieżeniu dokonania przestępstwa przez pozostałych członków grupy.

Aktualny Kodeks przewiduje instytucję tzw. czynnego żalu, czyli umożliwia członkowi zorganizowanej grupy przestępczej uniknąć odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy dobrowolnie z niej wystąpił, a przy tym ujawnił organom ścigania wszystkie okoliczności popełnionego czynu lub zapobiegł dokonaniu zamierzonego przestępstwa. Dobrowolność odstąpienia od udziału w grupie przestępczej jest warunkiem koniecznym uniknięcia kary. Pozostałe warunki są alternatywne, co oznacza, iż w celu odstąpienia od wymierzenia kary wystarczy spełnienie jednego z nich¹⁶. Zaznaczyć należy, iż odstąpienie

¹⁶ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 1997, s. 455.

od wymierzenia kary dotyczy wyłącznie odpowiedzialności za udział w związku przestępczym. Nie zwalnia z odpowiedzialności za popełnienie innych przestępstw.

Jednym z ważnych elementów walki ze zorganizowaną przestępczością jest przewidziany w Kodeksie karnym przepadek korzyści majątkowych oraz przedmiotów, które pochodzą z przestępstwa. Okazuje się jednak, iż sprawa wcale nie jest taka prosta. Powstaje problem zabezpieczenia takiego mienia oraz udowodnienia, iż jest ono efektem przestępstwa. Polskie regulacje prawne nakładają na organ państwowy obowiązek udowodnienia, iż mienie pochodzi z przestępstwa, a to wielokrotnie jest utrudnione lub wręcz niemożliwe. W wielu państwach regulacja prawna w tym zakresie odwraca relacje. To przestępca musi wykazać legalne źródła pochodzenia swego majątku.

Sposobem na skuteczne zwalczanie zorganizowanych grup przestępczych ma być tzw. „mały świadek koronny” inaczej nazywany „kodeksowym świadkiem koronnym” lub „świadkiem koronnym *in sua causa*”¹⁷. Sąd obligatoryjnie stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary wobec sprawcy współpracującego w popełnieniu przestępstwa z innymi osobami w sytuacji, gdy ujawni on organowi powołanemu do ścigania przestępstw informacje na temat współsprawców oraz istotne okoliczności popełnienia przestępstwa. Dodatkowym przywilejem dla sprawcy decydującego się na współpracę z wymiarem ścigania jest możliwość zastosowania przez sąd fakultatywnego warunkowego zawieszenia orzeczonej kary. W Kodeksie przewidziana jest również możliwość, na wyłączny wniosek prokuratora, nadzwyczajnego złagodzenia kary. Ale przypadek ten zachodzi, jak podano wcześniej, wyłącznie wtedy, gdy sprawca przestępstwa poda organom ścigania nieznane im dotąd okoliczności przestępstwa.

Kodeks karny przewiduje także możliwości odwrotne, to znaczy nadzwyczajnego zaostrzenia kary. Dotyczy to zarówno członków zorganizowanych grup przestępczych, jak i multirecydywistów. W przypadku nadzwyczajnego zaostrzenia kary sąd może wymierzyć karę pozbawienia wolności w wysokości zwiększonej o połowę ponad górną granicę ustawowego zagrożenia. Sprawca nie ma prawa skorzystać z zawieszenia wykonania kary, chyba, że zachodzą wyjątkowe okoliczności. W sytuacji, gdy sprawca ma możliwość skorzystania z zawieszenia wykonania kary, okres próby wynosi od 3 do 5 lat, a oddanie pod nadzór jest obligatoryjne. Sprawca może być objęty warunkowym zwolnieniem dopiero po odbyciu trzech czwartych orzeczonej kary. W innych przypadkach następuje to już po odbyciu połowy zasądzonej kary.

Z powyższej analizy przepisów prawnych można wyciągnąć wniosek, iż ustawodawca wprowadził regulacje prawne sprzyjające zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. Chociaż stosowanie niektórych przepisów jest nadal utrudnione, to kierunek regulacji daje nadzieję na dalsze rozwiązania prawne, które będą sprzyjać jeszcze bardziej skutecznemu zwalczaniu szczególnie niebezpiecznych grup przestępczych.

¹⁷ J. K. Paśkiewicz, *Świadek koronny in sua causa oraz in altera causa* (art. 60 § 3-5 i art. 61 kk), „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 12, s. 41.

5. WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

Współczesne grupy przestępcze nie ograniczają swej działalności do terytorium jednego tylko państwa. Często prowadzą swoje interesy na znacznie szerszą skalę, wykraczając poza granice macierzystego kraju. Występuje także sieć wzajemnych powiązań zorganizowanych grup przestępczych z różnych krajów. Realizują one wspólne przedsięwzięcia lub udzielają sobie pomocy wzajemnej. Dochodzi także do rywalizacji między nimi, co niekiedy owocuje wojnami gangów na skalę międzynarodową. Dzieje się to szczególnie w tych przypadkach, gdy zagraniczne grupy przestępcze usiłują przejąć wpływy na terytorium zajętem już przez rodzime grupy przestępcze.

Zwalczanie zorganizowanej przestępczości, aby było skuteczne, musi odbywać się przy współpracy organów ścigania poszczególnych państw. Tradycja współpracy policji różnych państw jest bardzo długa i sięga roku 1886, kiedy utworzono Międzynarodowe Stowarzyszenie Kryminalistyków (Internationale Kriminalistische Vereinigung). Kolejną organizację pod nazwą Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnej założono w roku 1923, podczas kongresu policyjnego w Wiedniu. Do wybuchu II wojny światowej należały do niej już trzydzieści cztery państwa. Głównym zadaniem organizacji było współdziałanie przy zwalczaniu przestępstw polegających na fałszowaniu pieniędzy, czeków i papierów wartościowych. Po wojnie organizacja została reaktywowana. W 1956 roku komisja zmieniła nazwę na Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (International Criminal Police Organization – Interpol). Obecnie zrzesza 184 państwa. Polska jest członkiem Interpolu od 1990 roku. Podstawowym celem organizacji jest zapewnienie, w możliwie najszerszym zakresie, wzajemnej pomocy pomiędzy służbami policji kryminalnej państw członkowskich. Współpraca odbywa się w granicach zgodnych z prawem każdego z państw oraz w duchu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Do zadań Interpolu należy również nawiązywanie i rozwijanie współpracy z organizacjami przyczyniającymi się w efektywny i skuteczny sposób do zapobiegania oraz ograniczania przestępczości pospolitej.

Głównymi formami realizacji zadań przez Interpol jest wymiana informacji oraz prowadzenie baz danych osób oraz organizacji mogących zagrazać bezpieczeństwu państw, wspieranie komunikacji pomiędzy policjami krajów członkowskich, a także prowadzenie szkoleń dla funkcjonariuszy policji.

Najważniejszym krokiem w celu zwalczania przestępczości zorganizowanej było utworzenie w 1990 roku w ramach Sekretariatu Generalnego specjalnej Grupy ds. Przestępczości Zorganizowanej, która oprócz badań nad nią, prowadzi również obszerną bazę danych na temat poszczególnych grup oraz organizacji przestępczych z całego świata¹⁸.

Problem przestępczości zorganizowanej stał się także przedmiotem zainteresowania Unii Europejskiej. Już w 1976 roku powołano grupę informacyjną,

¹⁸ E. Gabara, *Stanowisko Polski...*, op. cit., s. 235.

na forum której ministrowie spraw wewnętrznych oraz sprawiedliwości podjęli współpracę w celu zwalczania terroryzmu oraz handlu narkotykami. Grupa przyjęła nazwę TREVI (Terrorisme, Radicalisme, Extremisme, Violence Internationale). W 1985 roku powstała TREVI III, której podstawowym zadaniem stało się zwalczanie przestępczości zorganizowanej¹⁹. Grupa ta do 1992 roku była jedynym forum wymiany doświadczeń między państwami członkowskimi w zakresie zwalczania zorganizowanych grup przestępczych.

Sytuacja zmieniła się w styczniu 1993 roku, kiedy wszedł w życie traktat z Maastricht. Na jego mocy powstała Unia Europejska, której poszczególne polityki podzielone zostały na trzy filary. Zwalczanie przestępczości zorganizowanej znalazło się w III filarze – współpraca w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Przyjęty w 1999 roku Traktat Amsterdamski dokonał zmian w strukturze III filaru. Wydzielono trzy obszary współpracy: policyjną i celną, sądową w sprawach karnych oraz dotyczącą przestępczości zorganizowanej. Dla realizacji zadań w ramach trzeciego z wymienionych obszarów współpracy powołano Multidyscyplinarną Grupę Roboczą ds. Przestępczości Zorganizowanej. Jej zadaniem była realizacja przygotowanego w 1997 roku Planu Działań w walce z przestępczością zorganizowaną. Chodziło głównie o doskonalenie ustawodawstwa dotyczącego działań policji, służb celnych oraz wymiaru sprawiedliwości, zwiększenie możliwości ich efektywnego działania oraz wzmacniania współpracy, rozwiązywanie problemu prania brudnych pieniędzy, a także wspieranie działań EUROPOL-u²⁰.

Utworzenie Biura Policji Europejskiej EUROPOL to bez wątpienia największe osiągnięcie Unii Europejskiej w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości. Inicjatywa pojawiła się już w 1991 roku, ale doczekała się realizacji dopiero 1 października 1998 roku, kiedy weszła w życie konwencja z 1995 roku o utworzeniu organizacji.

Pierwsze działania w ramach powstającego dopiero EUROPOL-u podjęte zostały już w 1992 roku, kiedy to ministrowie grupy TREVI powołali do życia Wydział do spraw Narkotyków. W praktyce Wydział zajmował się nie tylko zwalczaniem przestępstw związanych z narkotykami, ale także organizował wywiad na temat grup przestępczych zajmujących się praniem brudnych pieniędzy. Jego zadaniem było również organizowanie wymiany informacji i doświadczeń w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości w krajach członkowskich²¹.

Głównym powodem powołania Biura Policji Europejskiej była świadomość konieczności solidarnej współpracy państw w celu skutecznego zwalczania problemu terroryzmu, nielegalnego handlu narkotykami oraz poważnych

¹⁹ A. Gruszcak, *Unia Europejska wobec przestępczości*, Kraków 2002, s. 112.

²⁰ L. Schaerlaekens, *Walka z przestępczością zorganizowaną: doświadczenia Komisji Europejskiej*, w: *Przeciwdziałanie korupcji i zorganizowanej przestępczości*, red. H. Machińska, Ośrodek Informacji Rady Europy, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, „Biuletyn” 1999, nr 3-4, s. 28.

²¹ W. Nicoll, T. C. Salmon, *Zrozumieć Unię Europejską*, Warszawa 2002, s. 488.

form przestępczości zorganizowanej. Za główne cele działalności organizacji uznano:

- poprawę skuteczności i współpracy między władzami państw członkowskich w zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu, nielegalnego handlu narkotykami oraz innych przestępstw międzynarodowych grożących bezpieczeństwu państw;
- zwalczanie nielegalnego wyrobu i handlu substancjami radioaktywnymi i nuklearnymi;
- zwalczanie nielegalnej imigracji;
- zwalczanie handlu ludźmi;
- zwalczanie przestępstw związanych z pojazdami silnikowymi;
- zwalczanie procederu prania brudnych pieniędzy;
- zwalczanie fałszerstw banknotów;
- zwalczanie pornografii dziecięcej.

Powyższe cele EUROPOL realizuje poprzez wspieranie państw członkowskich w ich walce z przestępczością zorganizowaną. Przede wszystkim ułatwia wymianę informacji pomiędzy organami ścigania poszczególnych państw. Uzyskuje, gromadzi, analizuje wszelkie zebrane informacje oraz informuje o nich państwa członkowskie. Służy temu tworzenie i utrzymywanie komputerowej bazy danych. Udziela pomocy operacyjnej w formie przekazywania wszelkich dostępnych informacji. Biuro prowadzi także działalność logistyczną. Rozwija specjalistyczną wiedzę o procedurach śledczych obowiązujących w państwach członkowskich. Sporządza okresowe i specjalistyczne raporty. Służy też pomocą w formie szkolenia funkcjonariuszy państw członkowskich²².

Udział w pracach EUROPOL-u jest dobrowolny i następuje na skutek wyrażenia woli przez państwo członkowskie Unii Europejskiej. W roku 2006 wszystkie państwa UE były członkami EUROPOL-u. Polska jest pełnoprawnym członkiem tej organizacji od 1 listopada 2004 roku.

EUROPOL wykonuje swoje zadania za pośrednictwem oficerów łącznikowych, którzy są delegowani przez państwa członkowskie. Każde państwo może delegować przynajmniej jednego oficera. Reprezentują oni siły policyjne, służby celne, służby zajmujące się przestępczością finansową oraz nielegalną imigracją.

6. WYZWANIA DLA POLICJI. KIERUNKI WALKI Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ ZORGANIZOWANĄ

Policja jest główną i najważniejszą służbą powołaną do zwalczania wszelkiej przestępczości w tym również zorganizowanej. Stosowane przez Policję środki i metody działań musiały jednak ulec zmianie wraz z pojawieniem się w masowej skali organizacji przestępczych. Nowe okoliczności wymagały dostosowania się Policji do wykonywania specjalnych działań. Bardzo szybko

²² A. Gruszcak, *Unia Europejska...*, op. cit., s. 38.

okazało się, iż przestępczość zorganizowana jest na tyle skomplikowanym i złożonym zjawiskiem, iż wymaga zastosowania innych środków, niż te stosowane przy zwalczaniu tradycyjnej przestępczości pospolitej.

W 1994 roku Minister Spraw Wewnętrznych podjął decyzję o utworzeniu specjalnego Biura do Walki z Przestępczością Zorganizowaną Komendy Głównej Policji. Strukturalnie Biuro składało się z pięciu wydziałów. Zajmowały się one analizą i informacją; prowadzeniem działań operacyjno-śledczych; prowadzeniem działań obserwacyjno-realizujących; terroryzmem kryminalnym; operacjami specjalnymi. Utworzono także oddziały terenowe Biura w największych miastach w kraju.

Kolejnym posunięciem Policji w walce z przestępczością zorganizowaną było utworzenie w 1997 roku Biur ds. Narkotyków przy każdej komendzie wojewódzkiej Policji. Dwa lata później poddano je centralizacji i utworzono Biuro do Walki z Przestępczością Narkotykową Komendy Głównej Policji.

Obydwa biura zostały połączone w 2000 roku. Komendant Główny Policji utworzył na ich bazie Centralne Biuro Śledcze.

Głównym powodem powołania CBS było kompleksowe zwalczanie przestępczości zorganizowanej we wszystkich jej przejawach. Biuro składa się z trzech, wyodrębnionych na podstawie przesłanek merytorycznych, wydziałów. Wydział Kryminalny zajmuje się zabójstwami, zamachami bombowymi, wymuszeniami i handlem bronią. Wydział Narkotykowy zwalcza produkcję, handel, dystrybucję oraz przemyt nielegalnych środków psychotropowych. Do kompetencji Wydziału Ekonomicznego należy zwalczanie procederu prania brudnych pieniędzy, korupcji, afer bankowych, wyłudzenia podatku VAT.

W 2006 roku CBS w ramach prowadzonych spraw operacyjnych i procesowych objęło swoim zainteresowaniem 2644 osoby działające w 246 grupach przestępczych. Najwięcej z nich funkcjonowało w obszarze przestępstw ekonomicznych (88) i narkotykowych (85). Działalność *stricte* kryminalną prowadziło 49 grup, a charakter multiprzestępczy posiadały 24. Obecnie grupy przestępcze są mniejsze liczebnie niż w latach poprzednich. Dzięki skutecznemu działaniu Policji zmniejsza się także ich liczba. W wyniku krajowych i międzynarodowych działań w zakresie zwalczania zorganizowanej przestępczości w 2006 roku rozbito i zdestabilizowano działania 143 grup przestępczych²³.

Warto zwrócić uwagę na pewne prawidłowości pojawiające się w walce z przestępczością zorganizowaną. Znacznie zwiększyła się ostatnio wartość zabezpieczonego na poczet ewentualnych kar mienia. W 2006 roku jego wartość wyniosła prawie 173 mln złotych. W roku poprzednim niespełna 86 mln złotych.

W efekcie szczególnie intensywnych działań CBS w zakresie rozpoznawania i zwalczania przestępczości z użyciem materiałów i urządzeń wybuchowych w 2006 roku zabezpieczono ponad tonę materiałów wybuchowych. Stąd też liczba wybuchów materiałów i urządzeń wybuchowych była rekordowo

²³ Stan realizacji zadań Centralnego Biura Śledczego KGP w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej w roku 2006 w ujęciu statystycznym, <http://www.policja.pl>, z dnia 5.05.2007.

niska. Miało miejsce tylko 31 takich zdarzeń. W Polsce przestępstwa z użyciem materiałów wybuchowych pojawiły się od roku 1990. Należą one do grupy tzw. przestępstw porachunkowych. Ale mogą być również związane z atakami terrorystycznymi. Stąd jest to szczególnie niebezpieczny rodzaj przestępstw. Od 1998 roku, w którym takich zdarzeń było aż 194, ich liczba systematycznie maleje²⁴.

Wprawdzie organy ścigania odnoszą niewątpliwe sukcesy w walce ze zorganizowaną przestępczością, ale o pełnym sukcesie nie można mówić. Dynamika rozwoju tego rodzaju grup przestępczych jest zatrważająca. Nic nie wskazuje na szybką i skuteczną eliminację wszystkich organizacji przestępczych. Wysiłki Policji prowadzą jedynie do zminimalizowania skutków ich działań. Dopóki nie zostaną wyeliminowane, a przynajmniej w znacznym stopniu ograniczone, negatywne przyczyny zjawisk patologicznych, nie ma co marzyć o likwidacji zorganizowanej przestępczości.

Do głównych przyczyn występowania zorganizowanych grup przestępczych zaliczyć należy przede wszystkim panujące na całym świecie ubóstwo oraz bezrobocie. Młodzi ludzie, nie mający przed sobą żadnych perspektyw, ubiegający się o pracę bez jakichkolwiek rezultatów, postrzegają działalność w zorganizowanych grupach przestępczych jako jedyne wyjście. Wizja zarobienia, w krótkim czasie i bez nadmiernego wysiłku, dużych pieniędzy przyciąga jak magnes. Nawet perspektywa więzienia nie stanowi tu przeszkody. Pieniądze są realne i pozostają w zasięgu ręki. Wizja więzienia jest odległa i często traktowana jako mało realna.

Przestępczość zorganizowana jest zjawiskiem bardzo trudnym do zwalczania, gdyż zaspokaja ona potrzeby części społeczeństwa na nielegalne towary i usługi. Należą do nich przede wszystkim: produkcja i handel narkotykami, prostytutka, handel bronią i materiałami wybuchowymi, zabójstwa na zlecenie i inne. Dopóki w społeczeństwie będzie istniało zapotrzebowanie na powyższe „produkty i usługi”, dopóty istnieć będzie przestępczość zorganizowana.

²⁴ Ibidem.